

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата філософських наук, доцента

Присухіна Сергія Івановича

на дисертацію Бардин Марії Ярославівни

**«Апокаліптичні рефлексії в наративах глобалізованого світу:
релігієзнавчий аналіз»,**

**подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство**

Актуальність дисертаційного дослідження полягає в тому, що в переломні епохи історії, у зв'язку з загостренням соціальних протиріч і духовної кризи, небезпекою природних катаклізмів, глобальних проблем сучасності різко постає питання про шляхи їх розв'язання, що актуалізує ранньохристиянські пророцтва та проблему перспектив подальшого існування людського суспільства в цілому. Саме це викликає почуття невпевненості у майбутньому, яке підсилюється усвідомленням самотності і відчуженості особи і впливає на те, що есхатологічні вчення (включаючи апокаліптику) приваблюють певні верстви населення, а не тільки віруючих, і є причиною соціальної апатії і песимізму щодо майбутнього людства. А тому проблема есхатології постає не тільки предметом релігієзнавчих рефлексій, але й різноманітних футурологічних досліджень, що активізувалися в ХХ-ХХІ ст.

Релігієзнавчі дослідження апокаліптичної проблематики надзвичайно актуальні у науковому дискурсі. В цілому постмодерна епоха переносить увагу на питання есхатології не лише у релігієзнавців, а й у богословів, філософів, біблеїстів. Дисертантка аргументовано підкреслює, що апокаліптична тематика розроблялася в межах різних галузей гуманітаристики – філософії, соціології, релігієзнавства, літературознавства тощо, в цьому контексті нею й реалізовувався полідисциплінарний підхід, у межах якого досліджувана проблематика висвітлюється різнобічно – з позицій різних наукових дисциплін.

Відтак, апокаліптична проблематика постає не тільки предметом релігієзнавчих рефлексій, але й важливою формою досліджень, які покликані

дати відповідь на цілий комплекс питань, пов'язаних з релігією як виповнювальним чинником буттєвих станів людини та з формуванням апокаліптичних очікувань, які, через продуковані різножанрові наративи, так чи інакше визначають лінію поведінки особи в соціумі. Тому соціальні перебудовчі процеси, як і формування духовних підвалин подальшого розвитку українського суспільства, неможливе без творчого осягнення тих ідей, які несли в собі трансформаційні апокаліптичні концепти, пророчі видіння і віщування.

Дисертаційне дослідження М.Бардин містить всі необхідні структурні елементи: вступ, загальну частину, висновки, перелік джерел. Перед дисертанткою постало нелегке завдання: виявити особливості християнської апокаліптичної проблематики в сучасних наративах глобалізованого світу, які визначаються віртуалізованими та модернізованими сучасними кінцесвітніми інтерпретаціями, узалежненими подійно-просторовим локусом. З вирішенням окресленого завдання, на нашу думку, Марія Бардин справилась на належному рівні. Пункти наукової новизни повністю відображають результати проведеного дослідження.

У першому розділі дисертації **«Теоретико-методологічні та історичні засади дослідження»** авторкою проаналізовано доробки дослідників – представників широкого спектру наукового знання, які заклали методологічні засади для дослідження трансформацій апокаліптичної проблематики в наративах глобалізованого світу, конкретизовано комплекс методологічних настанов та підходів, які послуговували інструментарієм розвідки. Дисертанткою здійснено окреслення дефініцій понять «наратив», «есхатологія», «апокаліптика», «апокаліптична література», «постапокаліптика», «глобалізація», «локалізація», «глобалістика» представлених у працях різних авторів, на основі чого було виділено й авторське визначення робочих понять та термінів. Марія Бардин підкреслює, що з ХІХ ст. відбувається секуляризація есхатологічної теми, «сучасний апокаліпсис», будучи вже не пов'язаним ні з єдиним «священним» текстом, ні з християнським міфом, розпадається на безліч різних літературних форм прояву, що і береться за основу розвідки.

Важливою складовою дисертаційної розвідки є класифікація базових типів глобальних проблем, які стали основою дослідження: політично-економічні, екологічні, науково-технічні, соціокультурні, демографічні, біологічні. Поряд з іншими глобальними проблемами сучасності, дисертанткою зосереджено увагу на таких: війна та мир, екологія, демографічна проблема, пандемія, що власне і актуалізує дослідження.

У другому розділі **«Трансформація апокаліптичних ідей та сюжетів в сучасних наративах»** за допомогою феноменологічного методу, який полягає в тому, що винесено за межі наукового аналізу достовірність «Об'явлення Івана Богослова» зосереджено увагу на обґрунтуванні впливу ідей та сюжетів апокаліпсису на сучасну реальність, яка втілилася в наративах біблеїстики. Розглянуто класичні підходи тлумачення Апокаліпсису (футуристичний, претеристичний, історичний, символічний), їхні недоліки та переваги в межах вітчизняної та зарубіжної біблеїстики, що дало змогу здійснити порівняльну характеристику спільних і відмінних рис у науковому та конфесійному розумінні апокаліптичних ідей.

Дисертанткою акцентовано, що апокаліптичні мотиви як одна із найяскравіших міфологем християнської традиції посідають значне місце і в секуляризованій свідомості, адже вони були складовою європейської свідомості в період домінування християнського релігійного компоненту. Марія Бардин вдало підкреслює, що ХХ століття мало власне сприйняття кінця світу. Есхатологічні теми, починаючи з ХІХ століття піддаються потужній секуляризації. Проблема кінця світу все більше пов'язувалася з космічними процесами, розвитком цивілізації. Всі вищезазначені фактори позначилися на літературі. Таким чином, на думку дисертантки, сюжетом апокаліптичного роману стала реалізація негативної історії людства, есхатологічні теми з часом стали історичними. В більшості апокаліптичних романів, написаних в секуляризованих спільнотах, релігійні мотиви не домінують, а нерідко тільки вважаються художніми, культурним фоном.

Цікавим твердженням дисертантки, яке ми цілком поділяємо, є констатація, що конверсія апокаліптичних мотивів у постмодерній

глобалізованій маскультурі виводить тему апокаліпсису із проблемного поля герменевтики й екзегетики за межі філософських і релігієзнавчих підходів та виходить зі сфери духовності, перетворюючись на бренд, закладаючи основу для експлуатації природніх людських емоцій.

У третьому розділі «Глобальні проблеми людства в апокаліптичній інтерпретації сучасного християнства» здійснено порівняльну характеристику і виявлено особливості розуміння ідей та сюжетів Апокаліпсису у творчості православних богословів, розкрито ідеї католицьких теологів щодо загадкових пророцтв Апокаліпсису, продемонстровано погляди сучасних протестантських теологів на проблему «останніх днів» у світлі глобальних проблем та розглянуто кінцесвітні мотиви в апокаліптичних наративах неохристиянських течій. Акцентовано, що представники християнських конфесій активно застосовують розмаїття наукових методів критичного дослідження Біблії, що дало змогу уникати абсолютизації традиційних методів тлумачення та використовувати різні підходи, які взаємодіють та доповнюють один одного.

Значна увага в заявленій темі дослідження приділяється дисертанткою українському контексту. Зазначено, що Україна наприкінці ХХ ст. і на початку ХХІ ст. опиняється в надскладних обставинах, ідея балансування на межі життя і смерті, поступу та занепаду, надії та зневіри знаходяться в фокусі уваги. Зокрема, було встановлено актуальність апокаліптичної проблематики для України у світлі Чорнобильської катастрофи, екологічних, економічних та політичних потрясінь, поширення пандемії та тих кризових подій, які супроводжують її Новітню історію. Українське питання та загострення міжцивілізаційної конфліктності є випробуванням як для країн – світових лідерів, так і для країн, так чи інакше залучених до вирішення української кризи, а також міжнародних інститутів.

Надзвичайно важливим є те, що в полі зору дисертантки є дослідження актуальної проблеми сьогодення – масового поширення вірусу COVID-19, що актуалізувало рефлексії постковідної ери, за аналогією з постапокаліптичним періодом, де акцентується увага на житті після великої катастрофи. Це свідчить

про прагнення Марії Бардин відрефлексувати та науково обґрунтувати ті проблеми, які є ще мало дослідженими.

В цілому текст дисертації викликає у нас ряд зауважень та побажань:

1. *Значна увага в дисертаційному дослідженні присвячена позиції Папи Франциска в контексті реагування на глобалізовані виклики, натомість мало уваги приділено висвітленню позицій Вселенського Патріарха Варфоломія.*

2. *Дослідження апокаліптичних мотивів в теологічних наративах неохристиянських течій представлено лише Великим Білим Братством та Церквою Ісуса Христа Святих останніх днів. Поза увагою дисертантки залишились інші напрямки, до прикладу, харизматичний рух тощо.*

3. *Робота не позбавлена стилістичних та орфографічних огріхів.*

Висловлені зауваження не знижують позитивної оцінки отриманих у дисертації результатів. В цілому поставлена мета досягнута. Робота відрізняється структурною чіткістю й обґрунтованістю положень, що виносяться на захист, і є завершеною самостійною роботою дисертантки. Знайомство зі змістом дисертації, публікаціями авторки та авторефератом дають підставу для загального висновку про те, що робота Бардин Марії Ярославівни «Апокаліптичні рефлексії в наративах глобалізованого світу: релігієзнавчий аналіз» є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової проблеми, містить наукові досягнення та відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент,

Доцент кафедри соціології

Київського національного економічного

університету імені Вадима Гетьмана

Кандидат філософських наук, доцент

С.І. Присухін

Підпис: С.І. Присухін
професор Келот А. М.